

УДК 342.959

Теоретичні та практичні проблеми розгляду малозначних справ

О. О. Штефан,

доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу юрисдикційних форм правового захисту
суб'єктів приватного права, судоустрою
та судочинства НДІ приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України

Проведено порівняння процесуального інституту малозначних справ, що діє в Україні, та процедури розгляду дрібних позовів – The European Small Claims Procedure, що існує в країнах ЄС. Були встановлені критерії віднесення тієї чи іншої справи до малозначної за законодавством України та ЄС. Автор робить висновок, що національне законодавство на відміну від законодавства ЄС не містить чітких критеріїв, також суттєво відрізняється й перелік справ, що не можуть бути розглянуті як малозначні. Аналіз судової практики дав змогу виявити проблему розгляду спорів, що виникають з трудових правовідносин як малозначних справ.

Ключеві слова: правосуддя, цивільне судочинство, спрощене судочинство, малозначні справи, ціна позову, європейські стандарти судочинства.

Shtefan Olena. Theoretical and practical problems of procedural of the small claims

In the article, a comparison was made between the procedural institute of insignificant cases in Ukraine and the procedure for examining small claims – the existing European Small Claims Procedure in EU countries. Disclosure of the topic has also contributed to the study of jurisprudence on this issue.

The criteria of classification of a case to a minor one under the legislation of Ukraine and the EU were directly established, and a comparison was made, which made it possible to conclude that, unlike the EU legislation, the national legislation does not contain clear criteria, the list of cases is also significantly different cannot be considered insignificant. The analysis of the case law revealed the problem of considering disputes arising from labor relations as minor matters.

Key words: justice, civil litigation, simplification proceedings, cost of action, European standards of justice, small claims.

© Штефан Олена Олександрівна – доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу юрисдикційних форм правового захисту суб'єктів приватного права, судоустрою та судочинства НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Процеси, які відбуваються нині у сфері вдосконалення національного законодавства, здійснюються у двох основних напрямках: по-перше, гармонізація внутрішнього законодавства України, подолання внутрішніх суперечностей, прогалин та дублювання, по-друге, продовження роботи з гармонізації та імплементації законодавства України з міжнародним законодавством та законодавством ЄС, новий етап якої пов'язаний із прийняттям 16 вересня 2014 р. Закону України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2014 р. № 847-р затверджено план заходів з імплементації цієї Угоди, який наразі практично повністю реалізований.

Саме у межах цих заходів щодо імплементації Угоди 2 червня 2016 р. Верховною Радою України був ухвалений Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», який суттєво змінив низку положень Конституції України та започаткував нову систему судів та принципів їх діяльності.

Статтею 131-2 Конституції України встановлена гарантія надання професійної правничої допомоги адвокатурою та передбачено, що законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Таким чином, вперше на законодавчому рівні термін «малозначні справи» отримав свою легалізацію в Основному Законі України.

Питання оптимізації цивільного судочинства, уніфікації судових процедур розглядалися в працях таких дослідників, як С. С. Бичкова, В. І. Бобрик, К. Л. Брановицький, С. В. Васильєв, Ю. Ю. Грибанов, Н. А. Громошина, К. В. Гусаров, Захарова О.С., В. В. Комаров, С. О. Короед, Д. І. Кримський, Д. Д. Луспеник, Ю. В. Навроцька, П. І. Радченко, Н. О. Рассахатська, Н. Ю. Сакара, Т. В. Сахнова, Н. В. Сивак, О. В. Слепченко, В. І. Тertiшніков, О. І. Угриновська, І. В. Удальцова, А. О. Ференс-Сороцький, С. Я. Фурса, К. А. Царегородцева, М. Й. Штефан, В. В. Ярков та ін. Водночас у спеціальній літературі недостатньо уваги приділяється питанням європейського цивільного процесу та розгляду малозначних справ у спрощеному провадженні.

Саме тому доцільно провести порівняльно-правовий аналіз положень ЦПК України та Регламенту Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу № 861/2007 від 11 липня 2007 р., а також дослідити доктринальні підходи щодо місця малозначних справ у цивільному судочинстві та критерії віднесення справ до зазначеної категорії справ.

У спеціальній науковій літературі та публічних виступах практикуючих юристів дуже часто можна зустріти словосполучення «інститут малозначних справ». У зв'язку з цим виникає потреба з'ясувати місце малозначних справ у структурі цивільного процесуального права.

Сучасна теорія права визначає правовий інститут як відокремлену частину правових норм, які регулюють якісно однорідні суспільні відносини певного виду. Або як законодавчо відокремлений комплекс правових норм, що забезпечують однакове регулювання конкретного різновиду відносин.

В основі цивільного процесу знаходиться діяльність суду та заінтересованих осіб, обмежена процесуальними стадіями судочинства, які, у свою чергу, є критерієм об'єднання процесуальних норм в процесуальні інститути.

Коло суспільних відносин, які регулює інститут, утворюють його предмет.

Якщо під вказаним кутом зору проаналізувати «інститут малозначних справ», то є підстави дійти висновку, що використання вказаного словосполучення є некоректним, оскільки у процесуальному законі йдеться про особливу категорію справ, відносно яких встановлюється певна процедура їх розгляду. Інститутом цивільного процесуального права, виходячи із зазначених критеріїв, є спрощене позовне провадження, за правилами якого розглядаються малозначні справи.

Категорія малозначних справ значно раніше, ніж в Україні, стала відома в країнах-членах ЄС.

Згідно із Регламентом Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу № 861/2007 від 11 липня 2007 р. (далі – Регламент № 861/2007)¹ цей різновид справ є загальноновизнаним та є альтернативою стандартному судовому процесу розгляду справ у країнах Співтовариства, в яких з 1 січня 2009 р. діє процедура розгляду дрібних позовів – The European Small Claims Procedure) (далі – процедура ESCP).

Метою запровадження процедури ESCP було забезпечення споживачів-громадян Співтовариства швидким і зручним доступом до правосуддя. Єдиною країною Співтовариства, яка наразі не долучилася, є Данія².

В Україні після введення у дію нової редакції ЦПК України (від 3 жовтня 2017 р.) при визначенні справ, що віднесені до юрисдикції

¹ Regulation under European Parliament and of the Council Establishing a European Small Claims Procedure. № 861/2007 11.07.2007. URL: <http://register.consilium.europa.eu>.

² Никляев Ю. Ответственность в ЕС и Украине за некачественную продукцию: порядок разрешения споров. *Юрист & Закон*. 01.04.2016г. URL: <http://www.eprav.ua/rus/publishes/view/otvetstvennosti-v-es-i-ukraine-za-nekachestvennuyu-produktsiyu>.

загальних судів, запроваджено новий вид цивільного провадження – малозначні справи (ч. 2, 6 ст. 19 ЦПК України).

Метою введення такої процедури, як зазначають дослідники, було встановлення у ЦПК України так званих «процесуальних фільтрів», завдяки яким не кожна справа буде розглядатися за повною процедурою позовного та касаційного провадження³.

Окрім мети, процедура розгляду малозначних справ, згідно із положеннями ЦПК України, відрізняється від процедури ESCP за критеріями можливості розгляду цивільної справи в порядку цієї процедури.

Так, процедура ESCP дозволяє розглядати в такому порядку будь-які цивільні або комерційні спори із дрібною сумою позовних вимог, проте встановлені й обмеження. Згідно із ст. 2 Регламенту № 861/2007 ця процедура не розповсюджується на позови про заробітну плату, митні платежі, адміністративні справи, позови про притягнення до відповідальності держави, позови про оспорювання актів державних органів (akta jure imperii).

Також цей спрощений порядок не можна використовувати при вирішенні наступних категорій спорів:

- справи щодо стягнення доходів, мит та інші адміністративні справи, а також справи щодо відповідальності держави за дії чи бездіяльність органів державної влади (публічне право);
- справи щодо статусу чи правоздатності фізичних осіб;
- справи щодо прав на майно, що впливають зі шлюбних відносин чи відносин, які за законом мають наслідки, подібні до шлюбу;
- справи щодо обов'язків по утриманню, похідних від сімейних відносин, батьківства, шлюбу чи спорідненості;
- справи щодо спадкування та правонаступництва, включаючи справи щодо обов'язків з утримання, які виникають внаслідок смерті;
- справи щодо банкрутства, чи ліквідації неплатоспроможних компаній чи інших юридичних осіб, юридичних утворень та аналогічні процедури;
- справи щодо соціального забезпечення;
- справи щодо арбітражу;
- справи щодо трудового законодавства;
- справи щодо прав користування нерухомим майном, крім грошових позовів;
- справи щодо порушення прав приватності, а також прав, які стосуються особистості, включаючи справи щодо наклепів (п. 2 ст. 2 Регламенту № 861/2007).

³ Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні: монографія / С. В. Ківалов, Н. Ю. Голубева, І. В. Андронов та ін.; за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса: Юридична література, 2017. С. 7.

На відміну від процедури ESCP у ч. 6 ст. 19 ЦПК України закріплені інші підходи для можливості розгляду цивільної справи як малозначної справи в порядку спрощеного позовного провадження. До таких справ віднесені:

1) справи, в яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Щодо першого критерію слід враховувати, що розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб вираховується станом на 1 січня календарного року, в якому подається відповідна заява або скарга, вчиняється процесуальна дія чи ухвалюється судове рішення. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» від 23 листопада 2018 року № 2629-VIII прожитковий мінімум на одну працездатну особу в розрахунку на місяць з 1 липня 2019 р. становить 1936 гривень. Таким чином, до малозначних справ за цим критерієм можна відносити справи з ціною позову 193600 грн., що значно відрізняється від законодавчої практики країн Співдружності.

Так, відповідно до ст. 2 Регламенту № 861/2007 спрощена судова процедура встановлюється для цивільних і господарських позовів, ціна яких не перевищує 2000 євро (не враховуючи відсотки за використання чужими грошовими коштами, судових витрат та інших видатків, пов'язаних із розглядом справи). Виходячи з цієї норми, різні європейські країни на рівні свого національного законодавства по-різному визначають, які позови належать до малозначних, поклавши в основу такого визначення також суму позовних вимог. Наприклад, в Іспанії дрібним позовом визнаються позовні вимоги до 900 євро, в Німеччині — до 600 євро, у Великобританії – до 5000 ф. ст.⁴

Другий критерій віднесення цивільних спорів до категорії малозначних справ, на думку національних дослідників, має свої вади, оскільки значення справи для заявника не залежить від ціни позову або складності розгляду і навряд чи варто ділити справи на значні та малозначні⁵. Адже для кожної людини справи, що її стосуються, – значні⁶. Наведені аргументи

⁴ Процедура рассмотрения мелких исков в Евросоюзе. URL: <http://lucasfranco.ucoz.ru>.

⁵ Ізарова І.О. Реформи цивільного процесуального законодавства в незалежній Україні: 1991-2017. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства*: зб. наук. праць. Київ, 2017. С. 18.

⁶ Лесько А. Малозначність справ цивільної юрисдикції як критерій для їх розгляду у спрощеному позовному провадженні та відмови у відкритті касаційного провадження. URL: http://www.vru.gov.ua/mass_media/998.

навіть чи можна заперечити, можна лише додати, що суд, оцінюючи справу з точки зору складності, може створити неоднозначну судову практику. Так, для одного судді, який тривалий час розглядає якусь певну категорію справ, подібна справа не буде складною, у той час як для іншого судді, наприклад, який вперше має вирішити таку справу, вона вже може виявитися складною. Вбачається, що наявність такої суб'єктивної оціночної правової категорії, як «справи незначної складності», за відсутності нормативно закріплених критеріїв їх визначення може призвести до невідповідного розширення судового розсуду. Також зазначений критерій не передбачений Регламентом № 861/2007. Враховуючи викладене, доцільно із п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК вилучити словосполучення «...незначної складності...».

Виходячи із положення п. 1 ч. 1 ст. 274 ЦПК України, відповідно до якого у порядку спрощеного провадження розглядаються малозначні справи, слід враховувати й закріплені у ЦПК України критерії можливості розгляду цивільних справ в такому провадженні.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 274 ЦПК України при вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження суд враховує: 1) ціну позову; 2) значення справи для сторін; 3) обраний позивачем спосіб захисту; 4) категорію та складність справи; 5) обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; 6) кількість сторін та інших учасників справи; 7) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; 8) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження.

Із наведених нормативно визначених критеріїв впливає, що, окрім ціни позову та способу захисту, всі інші належать до суб'єктивних оціночних категорій, що є неприпустимим при нормативному закріпленні процедури здійснення судочинства у цивільних справах.

Також у п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК вказано, що справи, визнані судом малозначними, можуть розглядатися судом у спрощеному провадженні, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Таким чином, наведена норма відсилає до гл. 10 розділу III ЦПК України.

Згідно із ч. 4 ст. 274 ЦПК України в порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у справах:

- 1) що виникають із сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів та поділ майна подружжя;
- 2) щодо спадкування;
- 3) щодо приватизації державного житлового фонду;
- 4) щодо визнання необґрунтованими активів та їх витребування відповідно до глави 12 цього розділу;

5) в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

6) інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у пунктах 1-5 цієї частини.

Якщо порівняти наведений перелік спорів із переліком спорів, закріплених у ст. 2 Регламенту № 861/2007, можна зробити висновок, що вони досить сильно відрізняються.

Аналіз судової практики свідчить про неоднозначні підходи щодо віднесення спорів, що виникають із трудових правовідносин, до малозначних справ або до справ, які розглядаються у спрощеному позовному провадженні.

Така неоднозначність судової практики обумовлена неправильним підходом судів при віднесенні справ до малозначних, виходячи лише із ціни позову.

При цьому не враховується, що у порядку спрощеного позовного провадження розглядаються: 1) малозначні справи; і 2) справи, що виникають з трудових відносин, а згідно ч. 2 цієї статті може бути розглянута будь-яка інша справа, віднесена до юрисдикції суду, за винятком справ, зазначених у частині четвертій цієї статті (ч. 1 ст. 274 ЦПК України).

Виходячи із змісту наведеної норми, в ній наводиться перелік категорій справ, що розглядаються у порядку спрощеного позовного провадження. В цьому переліку малозначні справи та справи, що виникають із трудових відносин, визначені як окремі категорії справ.

Такий висновок підтверджується й змістом статті 131-2 Конституції України: «Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена».

Тобто спори, що виникають із трудових відносин, підлягають розгляду в порядку спрощеного провадження, а не в порядку розгляду малозначних справ.

Закріплення у законодавстві України переважно суб'єктивного підходу до віднесення справ до малозначних не узгоджується із положеннями Регламенту № 861/2007. Неврахування Україною досвіду країн Європейського Союзу щодо вирішення подібних питань може призвести до наслідків, які бентежать національних фахівців. Так, ними вказується на спокусу позивача щодо штучного зменшення ціни позову, наприклад, зазначити вартість спільного майна меншою, аніж вона є насправді, або поділити вимоги на кілька окремих позовів – спочатку стягнути суму боргу, окремо відсотки і окремо суму штрафних санкцій, з метою розгляду справи як малозначної. Також може бути й штучне збільшення позо-

вних вимог для отримання права на касаційний розгляд справи або навмисного затягування самого судового процесу, наприклад, подання зустрічного позову із значною сумою стягнень. Проблема розгляду справи як малозначної може виникнути й по немайнових позовах, у разі захисту честі й репутації. Значення одного й того ж суб'єктивного немайнового права може бути різним для різних осіб – для однієї особи її репутація може нічого не важити, а для іншої – може бути принциповою справою⁷. Все це можна віднести до потенційних ризиків реалізації національними судами спрощеної процедури розгляду малозначних справ.

З метою зменшення зазначених ризиків доцільно було б запозичити законодавчі підходи тих країн, які вже тривалий час використовують у своїй судовій практиці процедуру розгляду малозначних справ. Так, у Великобританії за наявності загального критерію визначення вищої межі для малозначних справ у сумі 5000 ф. ст., встановлено виняток – для справ щодо захисту честі та гідності позовними вимогами до 1000 ф. ст.⁸

У Преамбулі Регламенту № 861/2007 вказується на необхідність дотримання судами під час здійснення процедури ESCP права на справедливий і неупереджений розгляд, а також принципу змагальності сторін.

Регламент № 861/2007, яким врегульовується процедура ESCP, закріпив чотири типові форми, які застосовуються при подачі позову і відзиву на нього: форма А (подача позову), форма В (уточнення судом необхідних обставин), форма С (відзив відповідача) і форма D (типова форма рішення).

Процедура ESCP починається з подання позовної заяви до компетентного суду. Позовна заява з доданими документами (форма А, додаток I Регламенту № 861/2007) може бути подана безпосередньо до суду, відправлена поштою чи іншим способом зв'язку (факс, електронна пошта), прийнятним для правової системи країни суду (ст. 4 (1) Регламенту № 861/2007).

Аналіз цивільного процесуального законодавства України свідчить про те, що позови, включаючи позови по малозначних справах, із доданими до них документами, надсилаються до суду в паперовій формі поштою (п. 15.1 Перехідних положень ЦПК України).

Форма позовної заяви за процедурою ESCP розроблена таким чином, щоб у заінтересованої особи не виникала потреба звертатися за допомо-

⁷ Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні : монографія / С. В. Ківалов, Н. Ю. Голубева, І. В. Андронов та ін.; за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. С. 180.

⁸ Сивак Н. В. Упрощенные судебные производства, основанные на малозначительности заявленных требований. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7JK6xrBt0K4J:https://rosexpertpravo.ru/upload/iblock/210/uproshchennye-sudebnye-proizvodstva.docx+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>.

гою до адвоката. Вона містить варіанти для заповнення практично усіх пунктів і скорочене їх роз'яснення. Позивач подає заяву офіційною мовою країни суду. Відповідно до ст. 11 Регламенту № 861/2007 сторони повинні бути забезпечені інформацією про можливість отримання вказаних форм, порядку їх заповнення, а також правовою інформацією щодо особливостей процедури ESCP.

Аналіз гл. 10 розділу III ЦПК України дозволяє зробити висновок про відсутність спеціальних вимог щодо змісту позовної заяви по малозначних справах, відтак вона має відповідати вимогам ст. 175 ЦПК України, а також згідно із ч. 1 ст. 276 ЦПК України заінтересована особа повинна подати до суду клопотання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження, яка може оформлюватись окремо або міститися у позовній заяві.

Особі, яка не має спеціальної фахової освіти, виконати вимоги процесуального законодавства та правильно скласти позовну заяву буде достатньо складно, окрім того, труднощі щодо деяких пунктів можуть виникнути й у адвокатів.

Різниця між процедурою ESCP та розглядом малозначних справ за цивільним процесуальним законодавством полягає й у самій процедурі розгляду цієї категорії справ, набранням законної сили судових рішень, а також їх оскарженням та виконанням.

Досліджуючи проблему розгляду малозначних справ в Україні та країнах-членах ЄС, слід зважати, що в країнах-членах ЄС, на відміну від України, розгляд такої категорії справ здійснюється мировими судами та їх аналогами.

Проведений порівняльно-правовий аналіз правового регулювання порядку розгляду малозначних справ за законодавством ЄС та України дає підстави зробити декілька висновків:

- хоча у законодавстві України і запозичена відповідна термінологія із нормативних актів ЄС, проте суть та змістовне наповнення провадження по малозначних справах в Україні суттєво відрізняється від аналогічного провадження за процедурою ESCP;

- запроваджені у законодавстві України правові конструкції щодо малозначних справ характеризуються значними вадами законодавчої техніки, що створює підґрунття для розширення свободи розсуду судді при розгляді даної категорії справ;

- з метою узгодження цивільного процесуального законодавства України із міжнародними стандартами, зменшення правових ризиків при розгляді даної категорії справ за правилами спрощеного позовного провадження необхідно внести відповідні зміни.